

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozijum Duhovna kultura Ilira : [Herceg-Novi, 4-6. novembra 1982]: Symposium Culture Spirituelle des Illyriens

Benac, Alojz (urednik)

1984.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/820>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA

Knjiga LXVII

CENTAR ZA BALKANOLOŠKA ISPITIVANJA

Knjiga 11

SIMPOZIJUM

DUHOVNA KULTURA ILIRA

[Herceg-Novi, 4—6. novembra 1982]

Redakcioni odbor:

ALOJZ BENAC, BORIVOJ ČOVIĆ I EDINA ALIREJSOVIĆ

Urednik

ALOJZ BENAC,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

Tehnički urednik

ENES EKIĆ

Sarajevo

1984

BIBA TERŽAN

NOŠNJA KAO OBILJEŽJE DRUŠTVENIH SKUPINA IZMEĐU DRIMA I DEVOLLA U STARIJE ŽELJEZNO DOBA (Romaja—Burrel—Kuç i Zi)

U pogrebnim običajima već odavno vladaju nepisani zakoni, specifični za pojedine narode, društvene skupine, krajeve i pokrajine, vremenska razdoblja... Zbog ustaljenosti tih običaja već u prahistoriji, možemo ponekad iz grobova, grobnih priloga razabrati kakva je bila tzv. narodna nošnja¹. Ovom prilikom pokušavamo ustanoviti kakva je bila u starije željezno doba na području za koje smatramo, da su ga naseljavali »Illyrii proprie dicti« i njima susjedna plemena².

Današnja se istraživanja temelje samo na nekim dobro i u cjelini objavljenim tumulima iz Romaje, Burrela te Kuç i Zia³. Pojedini grobovi i nalazi, koji inače mogu biti mjerodavan kronološki i kulturnohistorijski indikator, kod identifikacije vrste nošnje — kao standardnog sklopa različitih sastavnih dijelova, elemenata nošnje (»grobnih priloga«) — ostaju izvan upotrebljive iskaznosti. Zbog toga će možda i ovaj pokušaj rekonstrukcije nošnje ostati još samo »goli kostur«.

U kronološke probleme obrađivanog područja i pojedinih predmeta ovdje se ne upuštam, budući da je osnovna namjera istraživanja drugačija. Osim toga, u toku proteklog desetljeća upravo su kronološki aspekti bili temeljito prodiskutirani. Za vremenski okvir će nam poslužiti kronološki sistem koji je za područje između sjeverne Egeje i južnog Jadrana pred-

¹ Cfr. P. Vlahović, 1972, 42 ss; E. J. Pader, 1982; L. Pauli, 1975; B. Teržan, 1985.

² R. Katičić, 1964, 1966, 1977.

³ N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović 1975; D. Kurti, 1977—78; Z. Andrea, 1976 b, 1977—78.

ložio K. Kilian⁴, sa dopunama F. Prendija za Albaniju⁵ te R. Vasića za Srbiju s Kosovom⁶. Obrađeni tumuli spadaju, dakle, u vremenski raspon II i djelomično III stupnja željeznog doba jugozapadnog Balkana.

Analiza pojedinih grobova u sklopu tumula izvršena je po jedinstvenim kriterijima, što se vidi iz tabela (sl. 1—5). Grobni prilozi i dodaci su uvršteni u pojedine skupine: u prvu oružje i, eventualno, dijelovi odjeće (igle, dugmeta i sl.)⁷, u drugu posuđe⁸, a u treću skupinu nakit (fibule, obručast nakit⁹, pojasevi¹⁰, privjesci, jantarne i staklene perle¹¹) te vijci¹² i sl.

U tabele nisu uneseni podaci o vrsti grobnih konstrukcija i načinu sahranjivanja¹³, jer se čini da nisu bitni za rekonstrukciju nošnje, iako mogu biti relevantan element kod identifikacije statusa sahranjenog, ali su zato uzeti u obzir rijetki antropološki podaci (sl. 1, 2).

U Romaji, u nekropoli s tumulima »Sakra«, gdje je sačuvano još 16 tumula, po svojoj je monumentalnosti istupao tzv. I tumul — »velika ratnička humka«¹⁴. U njemu je bilo ukopanih 38 grobova: glavninu su predstavljali grobovi s oružjem — 16 (42,1%), u 12 nije bilo oružja (31,6%), dok u 10 grobova nije nađeno nikakvih priloga (26,3%) (sl. 6).

Među grobovima s oružjem, gdje koplje s nožem ima obilježnu funkciju, razlikujemo dvije, eventualno tri skupine (sl. 1). Za prvu je karakteristična bogata bojna oprema. Tri koplja predstavljaju njen standard, a u pojedinim grobovima ih ima i do pet¹⁵. Odlučujući elementi za determinaciju ove skupine su sjekira¹⁶ i mač¹⁷, koji spadaju u statusne attribute tzv. kne-

⁴ K. Kilian, 1975 a.

⁵ F. Prendi, 1975; Z. Andrea, 1976 a.

⁶ R. Vasić, 1977.

⁷ Na svim tabelama su predmeti tipizirani. Na 1. tabeli su raspoređeni na sljedeći način: koplje, strelice, ražanj (pilum), nož, sjekira, mač, konjska oprema, kalotasto dugme, umbo, brus-žezlo, odn. »stilus«; na 3. tabeli: koplje, ražanj, nož, dugme, pinceta; na 4. tabeli: koplje, sjekira, nož, mač, šilo, igla, dugmeta; na 5. tabeli: koplje, strelice, nož, mač, igla, okov, spiralna žičica itd.

⁸ Osnovna podjela je na posude s dvjema drškama i na vrčeve s jednom drškom, u Romaji i Karagaču poznajemo i zdjele, a u Kuč i Ziu amfore. X — »jolly joker« za posude čiji je oblik ili nepoznat ili drugačiji od osnovnih tipova. Importirano posuđe je uvršteno, s obzirom na funkciju, u osnovne tipove.

⁹ Obručast nakit čine narukvice, naušnice, prstenje, torquesi.

¹⁰ Pojasevi su sastavljeni od različitih dijelova: od pojasnih kopči izrađenih na proboj (Karagač) astragalnih članaka (Burrel), dugmeta (Burrel) do astragalnih završetaka (Kuč i Zi) i privjesaka (Burrel, Kuč i Zi) te brončanih perli.

¹¹ Na tabelama nije označena količina perli u pojedinim grobovima.

¹² Vijčice ne poznaju Kuč i Zi.

¹³ J. Todorović, 1979; B. Čović, 1963.

¹⁴ N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović, 1975, 14 ss; Cfr. K. Kilian, 1977; R. Vasić, 1974.

¹⁵ *Ibid.*: u grobu 1 su, tako, na T. 1: 2—5, kao i u opisu — str. 36 — nabrojena samo 4 koplja, dok je na nacrtu groba — str. 37 — ucrtano pet kopalja, s tim da peto leži odvojeno. Za grob 5 postoji mogućnost da se radi o dvostrukom grobu, budući da su pored skeleta naišli i na pepeo (*ibid.* 42). Da se radi o dvostrukom grobu govore i prilozi: kombinacija sjekire i mača, dva noža, a također i veći broj posuda.

¹⁶ Za krstolike sjekire cfr. S. Foltiny, 1961, 285 ss, Fig. 2.; R. Vasić, 1982a, 3. Za dvorezne P. F. Stary, 1981, 461, 459 s.

¹⁷ Za dvorezne mačeve cfr. R. Vasić, 1982a, 15 ss. Za jednorezne krive mačeve cfr. M. Parović-Pešikan, 1982, 35 ss. ali romajski primjerak ona ne poznaje. Za latenski mač iz groba 32 — K. Kilian, 1977.

ževskih grobova glasilačke kulture¹⁸. U romajskim grobovima se, doduše, međusobno isključuju, s iznimkom u 5 grobu, ali su očito alternativni, na što upućuju ostali grobni prilozi, kao, npr., »žezlo« (odnosno »stilus«) u grobovima 10 i 19¹⁹, štit u grobu 17²⁰, konjska oprema²¹ te raznji »pila«²².

Drugu skupinu čine skromniji grobovi — samo s kopljem i nožem, s tim da je kod determiniranja nosilaca potrebno obratiti pažnju na broj kopalja: dva nasuprot jednome mogu biti odlučujući element.

U trećoj skupini prevladavaju jantarne i staklene perle, pojedini privjesci i neki teže opredjeljivi predmeti²³ (sl. 1). Samo u grobu 34, jednom od najmlađih u tumulu, bila je priložena fibula²⁴. U toj skupini grobova, dakle, nema priloga tipičnih za ženske grobove bližeg (cfr. sl. 3—5), kao ni šireg područja kulture Glasinac — Matijević²⁵. Jedino je za grob 21 sačuvan podatak da se radi o dječjem grobu²⁶, na osnovu čega bismo mogli, zbog analogije s Karagačem (sl. 2)²⁷, zaključiti da ti ukopi predstavljaju dječje grobove.

U grobnoj keramici konstatiramo izrazitu tipizaciju, budući da su zastupljena samo tri osnovna oblika: posuda s dvjema drškama, vrč s jednom drškom i zdjela, u pravilu priložena samo u jednom primjerku (sl. 1)²⁸. Zanimljivo je da u grobovima s oružjem prevladava posuda s dvjema drškama, a u trećoj skupini vrč s jednom drškom (sl. 1), što ukazuje na dublji značaj posuda u grobnom ritualu. Grobovi kao 31, 30, 2, možda i 34, vjerovatno predstavljaju samo naknadna darovanja povezana s kultom mrtvih²⁹.

Te tri skupine se međusobno razlikuju i po grobnoj konstrukciji i položaju unutar tumula. Prva skupina je više ili manje kružno raspoređena oko centralnog mjesta u tumulu, koje predstavlja tzv. grob 18. U svim grobovima te skupine dno je bilo popločano ili riječnim prudom i oblucima (grobovi 1, 17) ili kamenim pločama (grobovi 10, 5, 19); u grobu 32 je kamen bio položen samo pod glavu. Kamenim su pločama grobovi bili i pokriveni.

Grobovi druge skupine zauzimaju na neki način »drugi krug« tumula³⁰, jedino grob 7 ima prilično centralni položaj — u blizini groba 18. U prosjeku

¹⁸ B. Čović, 1979, posebno 165.

¹⁹ B. Čović, 1979, 165; Cfr. B. Teržan, 1980, 345.

²⁰ R. Vasić, 1982a, 14.

²¹ U konjsku opremu smo ubrojili predmete koje opisuju N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović, 1975, T. 2: 7—11, 12; 9: 11, 17; 16: 7; Cfr. B. Čović, 1979, posebno 166.

²² K. Kilian, 1977; P. F. Stary, 1979.

²³ N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović, 1975, T. 17: 4 (grob 23), 1 (grob 20); 13: 1 (grob 16).

²⁴ *Ibid.* T. 22: 3; Cfr. Đ. Basler, 1969, T. 13: 59/4; 11: 44/2; Z. Marić, 1962, T. 2: 6; V. Lahtov, 1959, T. 12: 4.

²⁵ Cfr. R. Vasić, 1977, Pl. 25, 27: 13—21, 30; A. Benac, B. Čović, 1957, T. 10; 25: 8—16; 38; 43 i sl.; M. Đuknić, B. Jovanović, 1965, T. 15—20.

²⁶ N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović, 1975, 71. Dječji grob je vjerovatno bio i grob 15 — cfr. *ibid.* 61 s.

²⁷ D. Srećević, 1973, 56 ss.

²⁸ Importirano posuđe je uvršteno ovako: oinochoe (grob 30) kao vrč, skifos (grob 12, 1) među zdjele, posude iz groba 34 među zdjele, metalne posude iz groba 2 kao zdjela i vrč.

²⁹ N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović, 1975, 27 ss.; P. Vlahović, 1972, 62 ss. Za dataciju cfr. nap. 24 i nap. 34.

³⁰ Iz prvog kruga istupaju samo grobovi 5 i 32, koji su kronološki najmlađi. Cfr. nap. 33.

su napravljeni s manje pažnje nego grobovi prve skupine. Osim u grobu 8, gdje su na dno jame položene pojedine kamene ploče, dna su u pravilu bila prekrivena riječnim šljunkom i oblucima, a rijetki grobovi su bili pokriveni kamenjem (8, 12, 13). Iznimku predstavlja »gola« jama groba 11³¹.

ROMAJA I.																					
18																					
1	5		▲	▲	▲	1+1		▲													
17	4		▲	▲	2			▲													
9	3	▲			2		▲	▲													
10	3	▲			▲		▲	▲													
5	5		▲		2		▲	▲													
19	3				2		▲	▲													
32	3		▲		▲		▲	▲													
8	3				▲																
6	2				▲																
24	2				▲																
7	1				▲																
12	1	▲			▲																
13	1	▲			▲																
11	1																				
22	1																				
4																					
21																					
33																					
15																					
25																					
16																					
20																					
23																					
31																					
30																					
34																					
2																					

Sl. 1 — Romaja I.

Grobovi treće skupine su u prosjeku mali, osim 25. i 16. groba. Nalaze se pretežno na vanjskom pojasu tumula, izuzev groba 15, koji je ukopan u središtu tumula, tik iznad groba 18. Napravljeni su bez ikakvih konstrukcija, pretežno su samo pokriveni kamenjem, jedino je grob 33 građen pažljivije. Nekoliko ih je bilo bez ikakve oznake (34, 31, 32, 2).

Očito je sam oblik groba ovisio o statusu sahranjenog te je kao odraz određenih pogrebnih obreda mjerodavan i kod oznake pojedinaca.

Sahranjivanje u I romajski tumul vršilo se je, dakle, po strogom ritualu koji se zadržao u dužem vremenskom razdoblju, od sredine 6. stoljeća³²

³¹ Sličan je grob 6, koji bismo mogli povezati s očuvanom »platformom« od riječnog pruda pored njega — cfr. N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović, 1975, 46, plan tumula.

³² R. Vasić, 1974; 1977, 23 ss; K. Kilian 1975, 60 ss.

pa do srednjolatenskog razdoblja, na što ukazuje grob 32³³, a pojedinačna darovanja se vrše još u kasnolatenskom razdoblju³⁴.

U njemu su sahranjivani samo muškarci — pripadnici najvišeg vojničkog ranga romajske zajednice (prva skupina), zatim vjerovatno mlađi ratnici — mladići (druga skupina) te djeca — dječaci ? (treća skupina)³⁵. Kakva je bila struktura sahranjenih u drugim romajskim tumulima, na žalost, ne znamo³⁶, ali u značaj sahrane u »veliku ratničku humku« na Sakri ne treba sumnjati.

Međutim, I romajski tumul se razlikuje od karakterističnih kneževskih grobova — tumula glasinakog područja, gdje se u pojedinim tumulima nalazi samo po jedan kneževski grob, obično okružen malobrojnim grobovima pripadnika svog roda, kako ženskih tako i muških³⁷. Možda je tome krivo vrijeme, jer Čović konstatira odsutnost karakterističnih kneževskih grobova u vrijeme Glasinca V, ako izuzmemo najvišu aristokraciju koju predstavljaju tumuli iz Atenice i Novog Pazara³⁸. Osim toga, romajski ratnici nisu opremljeni luksuznim oružjem, posuđem, nakitom, često grčko-italske provenijencije³⁹, već se radi o razmjerno egaliziranom, a ipak izrazito vodećem vojničkom sloju.

Unatoč manjkavom publiciranju pojedinih tumula iz bliže romajske okoline, možemo zaključiti da se radi o vrsti tumula sličnih I romajskom — o izrazito ratničkim tumulima — možda još u slučaju 14. tumula na nekropoli Boka u Prčevu kod Kline⁴⁰, te tumula iz Kličeva kod Nikšića⁴¹ i u Činamaku⁴². Mali ratnički tumul, istovremen ranim grobovima romajske nekropole, predstavlja također i 3. tumul sa 7 grobova u Dubičaku⁴³.

Posve je nejasna situacija u Karagaču, gdje iz Srejićeva izvještaja nije moguće razabrati da li se radi o jednom ili više tumula ili o ravnoj nekropoli⁴⁴. Samo se iz pojedinih grobova može zaključiti da se muška nošnja u biti ne razlikuje od druge romajske (sl. 2) te da u Karagaču nedostaju grobovi koji bi bili analogni grobovima I skupine ratnika u Romaji. Tu je, međutim, predstavljen tipičan bogat ženski komplet, koji u grobu 1 karakte-

³³ Za latenski mač cfr. K. Kilian, 1977. Međutim, mač je očito srednje-latenske sheme, na što ukazuje njegova dužina, kao i zaštitna pločica na trnu drške — cfr. D. Božić, 1981, 318 ss, T. 2: 19; 7: 1.

³⁴ Za grob 2 (metalno posuđe) cfr. J. Werner, 1954, 80 ss, 98 s, Karte 1; J. Graue, 1974, 32 s, 103 ss. Za grob 34 cfr. nap. 24.

³⁵ Dječji, kao i dječjački grobovi, s obzirom na priloge, obično su bliži ženskim nego muškim grobovima. Cfr. A. Häusler, 1968, 4 ss.; E. J. Pader, 1982, 129 ss.; B. Teržan, 1985.

³⁶ N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović, 1975, 21 s, 92 s, T. 23.

³⁷ B. Čović, 1979.

³⁸ B. Čović, 1979, posebno 163 s.

³⁹ B. Čović, 1979. Za oružje R. Vasić, 1982 a, cfr. npr. L. B. Popović, 1975.

⁴⁰ N. Tasić, 1979, 93 ss, prije svega prvi nivo grobova, dok je u drugom bez sumnje 6 djece; kod ostalih bi bila s obzirom na ovdje predstavljenu nošnju, značajna kombinacijska slika, za identifikaciju »kategorije« ženskih grobova.

⁴¹ O. Žižić, 1979, gdje među nakitom — sl. 12 — također nema karakterističnih priloga za rekonstrukciju jedne od ženskih nošnji.

⁴² E. Shukriu-Hoti, 1979, 119.

⁴³ N. Đurić, 1964, 539 s; 1979.

⁴⁴ D. Srejić, 1973, 55 ss.

rizira, pored niza fibula, pojas⁴⁵ i jantarna ogrlica (sl. 2)⁴⁶. Osobito su značajni antropološki podaci: grobovi 12 i 6 su definirani kao dječji, što nam može pomoći za determinaciju nosilaca treće i djelomično druge romajske skupine (cfr. sl. 1 i 2).

Bitna razlika između Karagača i Romaje uočljiva je u keramici. Osim zdjela koje pripadaju istom tipu, za Karagač su karakteristične zdjelice s jednom drškom (sl. 2, drugi stupac), koje zamjenjuju romajske vrčeve, a također se od romajskih razlikuje jedina posuda s dvjema drškama iz groba 3. Karagačko posuđe je služilo istoj svrsi kao i romajska keramika, ali su oblici, unatoč relativnoj istovremenosti, drugačiji.

KARAGAČ							
4	2		▲	▲		▲	
3	2				▲		
2	2						
7	1	▲					
12	1				▲		
5					2		infans I
6				▲			
1		▲			2	12	infans I

Sl. 2 — Karagač

Posve drugačiji je tumul iz Burrela, koji reflektira »uobičajnu« obiteljsko-rodovsku zajednicu⁴⁷. U burrelskom tumulu je otkriveno 80 grobova, od kojih 28 antičkih (35%)⁴⁸; od preostala 52 groba (65%) u analizu je bilo uključenih 26 grobova (50% prahistorijskih grobova) (sl. 6). Ti se grobovi na osnovu grobnih priloga mogu također grupirati u tri veće skupine (sl. 3).

Prvu skupinu čine grobovi s oružjem, ali oni ne predstavljaju jednu jedinstvenu vrstu nošnje. Grobove s bogatijom bojnom opremom, koji karakteriziraju prvu skupinu »velike ratničke humke« u Romaji, u Burrelu ne nalazimo. Obično se oprema sastoji od dvaju kopalja, jedino u grobu 16 su tri, a u dva skromnija groba samo po jedno. Drugi uobičajan element je krstolika sjekira⁴⁹, dok se u grobu 51 nalazi i jednorezni mač — mahaira⁵⁰. Grobove sa »kompletnom« opremom koju čine dva koplja i sjekira, odnosno mač mogli bismo identificirati kao grobove vodećih ratnika (patres familias?)

⁴⁵ D. Srećević, 1973, Pl. 4: 3, 1, 2. Cfr. R. Vasić, 1971; K. Kilian, 1975, T. 84.

⁴⁶ Ta nošnja se razlikuje od tipične ženske nošnje u centralnoj Srbiji, gdje je sastavni dio kompletne ženske nošnje također par narukvica: M. Zotović, 1972, T. 2; 1974, 29, Fig. 3; R. Vasić, 1977, Fig. 23, 30 i sl.

⁴⁷ D. Kurti, 1977—78; 1976.

⁴⁸ D. Kurti, 1977—78, 172.

⁴⁹ Za krstolike sjekire, slabo očuvane, smatram tzv. strugalice (latushë): D. Kurti, 1977—78, T. 4: 2; 7: 3; i vjerovatno T. 10: 9.

⁵⁰ Fragmentiran jednorezni mač, vjerovatno mahaira: D. Kurti, 1977—78, T. 10: 6. Oblik sječiva usporedi u M. Parović-Pešikan, 1982, T. 2: 1, 4, 7.

te uže obiteljsko-rodovske zajednice. Preostale, sa po dva, odnosno jednim kopljem ili nožem, mogli bismo uspoređivati s drugom skupinom romajskih ratnika (cfr. sl. 3 i 1).

Izrazita je druga skupina, čiji su karakteristični elementi fibula i astragaloidni pojasevi s privjescima (sl. 3)⁵¹. Narukvice se nalaze samo u dva groba, u grobu 11 sa kompletnom ženskom opremom, a u grobu 15 nedostaje pojas. Česte su jantarne i staklene perle. Istu vrstu nošnje je nosila i žena iz groba 1 u Karagaču (cfr. sl. 3 i 2). Možemo zaključiti da su fibule, čiji je broj ovisio o bogatstvu pojedine žene, i pojasevi odlučujući elementi koji karakteriziraju kompletnu žensku opremu na obrađivanom području⁵².

Treću skupinu čine grobovi koji su s obzirom na priloge skromniji. U njima nalazimo pojedine fibule, pojedine dijelove pojaseva — članke ili dugmeta te pojedinačne staklene i jantarne perle. Grobovi ove skupine imaju u biti karakter poput treće romajske skupine, koju smo pokušali prisati djeci.

U grobnoj keramici su, slično kao u Romaji, uobičajna dva osnovna tipa: posude s dvjema drškama i vrč s jednom drškom (sl. 3). Posude su redovit prilog u prvoj i trećoj skupini grobova, dok ih u drugoj nalazimo rijetko. Za stavljanje posuda u grobove, kako u pogledu tipa posude tako i vrste grobova, isto pravilo je vrijedilo za Burrel i za Romaju.

Prema dosadašnjoj analizi možemo suponirati da je stanovnike Burrela i kosovskih lokaliteta — Romaje, Dubičaka i Karagača — karakterizirala jednaka »narodna« nošnja i slični pogrebni običaji. Međutim, pojedini tumuli se razlikuju u pogledu unutrašnje strukture — s obzirom na sloj odnosno zajednicu kojoj su služili za sahranjivanje. Osim rodovsko-obiiteljskih tumula⁵³, postojali su i tumuli drugačijih zajednica, kao što su, npr., religiozne, ratničke i možda još kakve⁵⁴, koje su također odraz različitih društvenih formi, raslojenosti...

Kao obiteljsko-rodovske tumule možemo označiti i tumule u Kuč i Ziu na području Korčanske kotline⁵⁵. U I tumulu je bilo 126 grobova, od kojih je 114 (90%) pripadalo starijem željeznom dobu, a od njih je 72 (63%) uključeno u analizu (sl. 6). U II tumulu je ukopano samo 18 grobova. U I tumulu su sahranjivali u vremenskom rasponu II stupnja željeznog doba, a u II tumulu u sljedećem vremenskom razdoblju — u ranom III stupnju⁵⁶. Ta činjenica omogućava proučavanje tradicije i promjena u grobnom ritualu u sklopu jedne iste nekropole.

⁵¹ Pojasevi su sastavljeni od sljedećih članaka: cfr. D. Kurti, 1977—78, Fig. 4, 5, 6, T. 1: 4—8; 2: 14, 18; 3: 2, 6, 10; S: 1, 3—7; 12: 7, 10, 11, 14, 15; 13: 8; 14: 1, 2, 6—9, 12, 14, 17, 18.

⁵² Postoji, dakle, razlika u pogledu nošenja narukvica, budući da je, s obzirom na narukvice, jedino nošnja iz groba 15 po statusu jednaka na jednoj strani kompletu na području centralne Srbije — cfr. nap. 46, a na drugoj u Kuč i Ziu. Da li je žena iz groba 15 bila ovamo udata iz druge pokrajine?

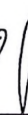
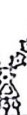
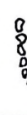
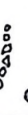
⁵³ Cfr. još i N. Čeka, 1975, posebno Pl. 2; M. Korkuti, 1981, posebno T. 2.

⁵⁴ Cfr. G. Kossack, 1970, posebno 155 ss.

⁵⁵ Z. Andrea, 1976 b, posebno Fig. 2; 1977—78, Fig. 2, 3.

⁵⁶ K. Kilian, 1975 a, 54 ss.

U I tumulu se grobovi grupiraju u tri veće skupine, u sklopu kojih se manifestiraju još neke specifičnosti koje ih razdvajaju. U prvoj, oružjem determiniranoj kao ratnička skupina, možemo razlikovati tri vrste kompleta. Svima je zajednički nazivnik koplje, koje se jedino u grobu 9, jednom od najmlađih u tumulu⁵⁷, javlja u paru. Mač je, pored koplja i noža⁵⁸, karakterističan za grobove vodećeg ratničkog sloja, pa ga možemo tumačiti, slično kao u Romaji, i kao statusni simbol (sl. 4)⁵⁹. Čest prilog nošnji u užem smislu predstavljaju igle. Po tome se grobovi iz Kuč i Zia razlikuju od

BUREL																					
16	3	▲																			
31	2	▲																			
25	2																				
51	2	▲	▲	▲																	
57	2		▲																		
1	2																				
56	1																				
54	1																				
58			▲																		
33			▲																		
76																					
60																					
66																					
24																					
11																					
15																					
32																					
2																					
29																					
8	▲?																				
45																					
4																					
9																					
37																					
36																					
3																					

Sl. 3 — Burrel

⁵⁷ Z. Andrea, 1976 b, 210, postavlja grob 9 među najstarije, što zbog ma-haire nije održivo (M. Parović-Pešikan, 1982, 25 s, T. 1: grupa Ia); to potvrđuje i cjelokupna kombinacija oružja — 2 koplja i mač, kao što se vidi iz naše analize.

⁵⁸ U grobovima 82 i 104 se nalaze fragmentirane T drške noža, odnosno mača (?) — Z. Andrea 1976 b, T. 10: 82/2; 104/1, označene na tabeli praznim trokutima pod »mačevima« srodnim italjskim tipovima »Torre Galli — Pontecagnano«: cfr. V. Bianco Peroni, 1970, T. 52: 342, T. 29: 209 itd. Za mač tipa Glasinac — Matić K. Kilian, 1975, T. 82: 2.

⁵⁹ Zanimljivo da u grobovima u Kuč i Ziu nema sjekira, što može značiti ili da tumul nije imao pripadnika koji bi bio nosilac sjekire — funkcije koju je sjekira označavala, ili da sjekire nisu bile u upotrebi. Protiv toga, svakako, govori nešto mlađi grob iz Rečice Ohridske, istovremeno II tumulu u Kuč i Ziu: V. Lahtov, 1965 b, T. 2: 5; K. Kilian, 1975 a, T. 64: 6.

Burrela. Skromniji komplet predstavljaju grobovi s kopljem i iglom, eventualno i nožem. Razmjerno brojni su grobovi u kojima se nalazi samo po jedno koplje (sl. 4).

U drugoj skupini grobova nedostaje oružje, ukoliko u oružje ne brojimo uobičajne noževe koje karakterizira igla. Slično kao i kod prve skupine, privjesci i pojedinačne perle su rijetkost.

U zadnjoj skupini dolazi do izražaja nakit, gdje narukvice predstavljaju glavni signifikantni faktor te skupine. Narukvice su se u pravilu nosile u paru, po jedna na svakoj ruci⁶⁰. Nošnji je pripadala i po jedna fibula i pojas⁶¹, što podsjeća na nošenje pojasa u Burrelu (cfr. sl. 3 i 4). U tim grobovima su se nalazile i pojedinačne perle.

U preostalim grobovima te skupine nalazimo gotovo isključivo narukvice, što ih determinira kao ženske, ali ostaje otvoreno pitanje statusa i starosti. Za grobove 62, 63 i 59, s obzirom na veličinu narukvica, mogli bismo pretpostaviti da su dječji, jer su u usporedbi s ostalima narukvice male.

Što se tiče keramike, možemo konstatirati, slično kao i za Burrel i Romaja, da je dosta tipizirana te da su u muškim grobovima uobičajene posude s dvjema drškama. Za ženske grobove su posude atipične, budući da su amfore služile pretežno kao žare, a ne kao prilog.

Ne upuštajući se u analizu unutrašnje strukture tumula⁶², ipak bih željela upozoriti na neke zanimljive činjenice. Centralni grob tumula je spaljeni dvostruki grob 5 a-b muškarca i žene; pri tom muškarac nosi nošnju bez oružja (2. skupina — sl. 4), a žena, s obzirom na nošnju pripada također drugom kompletu ženske nošnje (samo narukvice). Dvostruki grobovi su inače rijetki, grob 32 je bez priloga, a u grobu 19 su bili sahranjeni ratnik s kopljem te vjerovatno žena, što bi indicirala priložena perla. Međutim, međusobni položaj grobova je takav da možemo sponirati da su sahranjene povezivale i uže veze od rodovsko-obiteljskih. Tako uz 24. ratnika drugog kompleta muške nošnje leže dva spaljena groba — 62 i 63, ženska, s obzirom na veličinu narukvica, čak dječja. Sličan odnos je između grobova 59 i 29, gdje je ženski grob skeletan a muški spaljen (druga ratnička nošnja). Utisak imam da grobovi prve kategorije ratnika (97, 82, 9. 115)⁶³ imaju »samostalnji« položaj u odnosu na druge, kao i ženski grobovi s kompletnom ženskom opremom (14, 45, 122, možda i 16). Osim toga, i jedni i drugi su u pravilu skeletni.

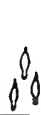
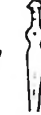
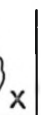
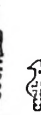
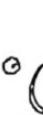
Unatoč snažnom grčkom utjecaju koji se manifestira u II tumulu iz Kuč i Zia, osobito u preuzimanju novih keramičkih oblika, kao i nakita,

⁶⁰ Z. Andrea, 1976 b, Fig. 4, 5.

⁶¹ Z. Andrea, 1976 b, Fig. 4, 5: u grobu 14 su kao završeci na pojasu visjeli astragalni članci i privjesci (T. 3: 14/1, 2, 6—8), a u grobu 16 su završetak pojasa predstavljali na jednom kraju uzice bikonična perla i privjesak izrađen na proboj (T. 4: 16/2, 5), a na drugom kraju cilindrična perla sa tri rebra. Za astragalne članke cfr.: K. Kilian, 1975 a, T. 96, za cilindrične perle K. Kilian, 1975 a, T. 87, za bikonične perle K. Kilian, 1975 a, T. 97.

⁶² Naime, takva bi analiza prevazišla okvire ovog referata jer bi bilo potrebno izvršiti detaljnu kronološku analizu pojedinih grobova, osim toga, nacrt — Z. Andrea, 1976 b, Fig. 2 — nije kompletan, budući da cijeli niz grobova nije kartiran, odnosno nedostaje: 68, 34, 104, 23, 21, 27, 54, 37, 80, 17 itd.

⁶³ Što je, također, teško tvrditi jer je položaj grobova 68, 104, 34 nepoznat — nisu kartirani.

KUÇ İ Zİ I.																							
97	1		△	△						△													
115	1			△	△																		
68			△	△		△																	
34	1		△	△				△		△													
104		△		△	△		△					△											
82			△	△		△																	
9	2		△	△		△																	
108	1		△	△		△																	
121	1		△	△		△				△													
18	1		△	△		△				△													
23	1		△	△		△				△													
28	1		2																				
126	1					△				△													
111	1					2																	
102	1					△																	
76	1					△																	
12	1					2																	
10	1					△																	
19	1																						
24	1																						
13	1									△													
29	1									△													
58	1									△													
15	1																						
36	1																						
84	1																						
89	1																						
109	1																						
110	1																						
26	1																						
21	1																						
27		△	△			△																	
54		△	△							△													
5a						2																	
17						2																	
20			△			△																	
52			△			△																	
57			△			△																	
64						3																	
124			△			△																	
37						△																	
56						△																	
73						△																	
79						△																	
80						△																	
81						△																	
91						△																	
99						△																	
103						△																	
2			△																				
44			△																				
65			△																				
93			△																				
30			△																				
14			△																				
16			△																				
45																			</				

Sl. 4 — Kuç i Zi I.

glavne karakteristike nošnje ostaju jednake kao u starijem razdoblju, u vrijeme I tumula (sl. 5). Muškoj nošnji je svojstven par kopalja i igla, a u ženskoj nošnji ostaje mjerodavan obručast nakit (sl. 5). Paru narukvica se pridružuju naušnice i prsteni, koji karakteriziraju nošnju žene. U nepar-nom broju narukvica, koje su u grobovima 16, 17, 5 i razmjerno male, možda se skriva atribut djece — djevojčica.

KUČ i ZI II.	 	
-----------------	---	--

Nošnja na obrađivanom području zbog toga nije posve jedinstvena, već je specifična za pojedine predjele, tako da može služiti i kao faktor označavanja i raspoznavanja za pojedina plemena⁶⁶. Ona ujedno determinira i socijalni status pojedinaca, pojedinih skupina i na taj način reflektira cjelokupnu društvenu strukturu (sl. 6). Jer grobnim inventarom označen status sahranjenog samo je odraz položaja koji mu je pripadao u društvu dok je bio živ. Tako suponiramo da razlike među pojedinim skupinama ne odražavaju samo društvenu strukturu onih koji su sahranjeni već i onih koji su sahranjivali⁶⁷.

STATISTIČKI PREGLED ODNOSA MEĐU GROBOVIMA POJEDINIH SKUPINA IZMEĐU GROBOVA

	Ukupan broj grobova	Grobovi s oružjem			Grobovi s oružjem			Neopred. gr. i gr. bez pril.
		Svi	1. kat.	2. kat.	Ženska nošnja			
					nekom.	komplet.		
Romaja I.	38	42%	21%	21%	31%			26%
Burrel	52	13,3%	5,7%	7,6%	18,4%	11,4%	4,3%	36,7%
Kuč i Zi I.	114	28,9%	6%	22,8%	3,8%	15,3%	15,3%	50%

Zanimljivo da je za mušku nošnju na obrađivanom području elementaran atribut oružje, što simbolizira osnovnu ulogu muškarca kao »društvenu«, koja pripada zajednici, budući da je karakter ratničko-vojničkih aktivnosti, s obzirom na interese zajednice, odnosno vladajućeg, »ofanzivno-defenzivan«. Najkonsekventnije bi to mogli dokazivati pojedini ratnički tumuli, među kojima je najtipičnija upravo romajska »velika ratnička humka«⁶⁸. Raslojenost muškog društva na tom području je, na jednoj strani, evidentna na osnovu različitih nošnji (sl. 1—5), a, na drugoj strani, s obzirom na mjesto sahrane u sklopu nekropola (ratnički tumuli: rodovsko-obiteljski tumuli).

Za razliku od muške, čini se da žensku nošnju označavaju prilozima koji su u biti više osobnog karaktera (nakit), možda ponekad i odraz kućanske djelatnosti (vijčič-predenje, nož) ili čak religioznog karaktera (prilozima apotropejskog značenja).

Također je zanimljivo da se, s obzirom na attribute, dječji grobovi nadovezuju na žensku nošnju, rijetko na mušku.

Takva »simbolizacija« muške i ženske nošnje reflektira možda i osnovnu društvenu podjelu s obzirom na spol, gdje je ženi namijenjena uglav-

⁶⁶ Za lokaciju pojedinih plemena cfr. nap. 2 te F. Papazoglu, 1969.

⁶⁷ Cfr. E. J. Pader, 1982, posebno 58.

⁶⁸ Ratničke (grupne) grobnice su uobičajne i na području Hercegovine: cfr. Vir kod Posušja: Z. Marić, 1962; Kaćanj: Z. Marić, 1959, 1977.

nom obiteljsko-kućanska, eventualno religiozna sfera, dok je muška djelatnost više vezana za političko polje. Ukoliko ova misao ne predstavlja tek suviše primitivno uopćavanje, iznimke koje potvrđuju pravilo u širem krugu bile bi I tumul u Atenici te ilirska Teuta⁶⁹.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE TRACHT ALS KENNZEICHNENDES ELEMENT DER ÄLTEREEISENZEITLICHEN GESELLSCHAFTSGRUPPEN ZWISCHEN DRIM UND DEVOLL

Die Bestattungssitten werden schon seit alters von unverbrieften Gesetzen gerogelt, spezifisch für einzelne Völker, Gesellschaftsgruppen, Orte und Landschaften, Zeiträume. Da diese Sitten oft schon in der Vorgeschichte festen Regeln unterlagen, können wir manchmal mit Hilfe der Gräber bzw. »Grabbeigaben die »Tracht« rekonstruieren¹.

Die vorliegende Untersuchung basiert nur auf einigen gut und vollkommen publizierten Grabhügeln aus Romaja, Burrel und Kuci Ziti³.

Die chronologischen Probleme unseres Arbeitsgebietes und einzelner Typen werden hier nicht berührt, da zur einerseits anderen Fragen nachgehen wollen, und andererseits im letzten Jahrzehnt gerade die chronologischen Aspekte gründlich erörtert wurden⁴⁻⁶.

Die Analyse einzelner Gräber im Rahmen der Hügel wurde nach einheitlichen Kriterien durchgeführt, was aus den Tabellen (Abb. 1—5) ersichtlich ist⁷⁻¹³.

Im Hügelgräberfeld »Sakra« in Romaja hob sich der sogenannte Hügel I — der »grosse Kriegerhügel« auf Grund seiner Grösse hervor¹⁴ (Abb. 6). Unter den Waffengräbern, die durch Lanzen mit Messern gekennzeichnet werden, können zwei, eventuell drei Gruppen unterschieden werden (Abb. 1). Für die erste ist eine reiche Kampfausstattung charakteristisch. Gewöhnlich enthalten die Gräber dieser Gruppe drei, vereinzelt auch bis fünf Lanzen¹⁵. Entscheidende Elemente für die Bestimmung dieser Gruppe sind jedoch das Beil¹⁶ und das Schwert¹⁷, die zu den Statusattributen der sogenannten Fürstengräber der Glasinac-Kultur gehören¹⁸. In den Gräbern von Romaja schliessen sich diese zwei Elemente mit Ausnahme des Grabes 5 zwar aus, doch stellen sie offensichtlich eine Alternative vor, wie aus der anderen Grabbeigabe, wie z. B. »Zepter (bzw. »Stilus«)¹⁹, Schild²⁰, Pferdegeschirr²¹ und Rostspiesse (»Pila«)²², hervorgeht.

Die zweite Gruppe setzt sich aus bescheidener ausgestatteten Gräbern zusammen. Sie enthalten nur Lanzen und Messer, wobei bei der Bestimmung des Trägers die Zahl der Lanzen nicht vernachlässigt werden darf — zwei Lanzen können im Vergleich zu einer zu einem entscheidenden Element werden.

In der dritten Gruppe herrschen unter den Beigaben Bernstein- und Glasperlen, einzelne Anhänger und einige schwer zu bestimmende Gegenstände²³ vor (Abb. 1). Diese Gräbergruppe enthält somit keine Beigaben, die sonst für die Frauengräber sowohl des engeren (cfr. Abb. 2—5) als auch des weiteren Bereiches der Kultur Glasinac-Mati typisch sind²⁵. Nur bei Grab 21 wissen wir, dass es sich um ein Kindergrab handelt²⁶⁻²⁷.

Bei der Grabkeramik sind hauptsächlich nur drei Grundformen vertreten: Zweihenkelgefäß, Einhenkelkrug und Schüssel, (Abb. 1)²⁸. Interessanterweise über-

⁶⁹ Za Atenicu: M. Đuknić, B. Jovanović, 1965, T. 15—20, 28—33. Za Teutu: M. Fluss, RE V A, 1140 ss. E. Badian, 1952, 2 ss. Cfr. takode M. S. Filipović, 1961, 139 ss.

Za prevod na srpskohrvatski se želim zahvaliti M. Kučarjevoj, na nje-
mački D. Božiću.

wiegt in Waffengräbern das Zweihenkelgefäß, und in der dritten Gruppe der Einhenkelkrug, was beweist, dass auch die Gefässe im Grabritual eine gewisse Rolle spielten. Die Gräber 30, 31, 2 und vielleicht auch 34 stellen aber wahrscheinlich nur nachträgliche Opfer mit Bezug zum Totenritual dar²⁹.

Diese drei Gräbergruppen aber unterscheiden sich untereinander auch hinsichtlich ihrer Grabkonstruktion und der Lage im Hügel. Die erste Gruppe ist kreisförmig um das Zentrum des Hügels, wo sg. Grab 18 liegt, angeordnet. Bei allen Gräbern war die Sohle mit Flussskies und Rollsteinen oder mit Steinplatten gepflastert. Mit den Steinplatten waren die Gräber auch überdeckt. Die Gräber der zweiten Gruppe nehmen etwa den »zweiten Kreis« im Hügel ein^{30,31}. Ausser Grab 8 wurden die Sohlen der Gräber regelhaft mit Flussskies und Rollsteinen überdeckt, nur seltene Gräber waren auch mit Steinen bedeckt. Die Gräber der dritten Gruppe sind im Durchschnitt klein. Die meisten liegen an der Peripherie des Hügels. Sie wurden ohne irgendwelche zusätzlichen Konstruktionen errichtet und meistens nur mit Steinen überdeckt. Einige waren sogar ohne jede Kennzeichnung. Offenbar hängt auch die Grabform vom Status des Begrabenen ab und ist als Folge bestimmter Begräbnisriten bei der Kennzeichnung der Verstorbenen massgebend.

Die Bestattung im I. Grabhügel von Romaja erfolgte also nach den Regeln eines strengen Rituals, das sich einen längeren Zeitraum hindurch erhalten hatte^{32–34}. Darin wurden nur Männer — Angehörige der höchsten Kriegerschicht der Gemeinschaft von Romaja (die erste Gruppe), ferner wahrscheinlich jüngere Krieger — die Jungen (die zweite Gruppe) und Kinder — Knaben? (die dritte Gruppe) begraben³⁵.

Der Hügel I von Romaja unterscheidet sich dennoch von den typischen Furstengräbern bzw. — Hügeln des Glasinacer Gebietes. Dort wurde in einzelnen Hügeln nur je ein Fürstengrab gefunden, gewöhnlich von wenigen Gräbern der Angehörigen der entsprechenden Sippe umgeben, sowohl der Frauen als auch der Männer³⁷. Vielleicht spielte hier auch der zeitliche Faktor eine Rolle³⁸. Ausserdem wurden die Kreiger von Romaja nicht mit Luäuswaren ausgestattet³⁹. Es handelte sich vielmehr um eine kaum hervorgehobene, trotzdem aber ausgesprochen führende Kriegerschicht.

Aus der näheren Umgebung von Romaja können wir annehmen, dass wir es mit einer ähnlichen Art von Hügeln auch im Fall des Hügels 14 des Gräberfeldes Boka in Prčevo bei Klina⁴⁰, bei den Hügeln aus Kličevo bei Nikšić⁴¹ und in Činamak⁴² zu tun haben. Einen kleinen Kriegerhügel stellt auch der sieben Gräber enthaltende Hügel 3 aus Dubičak dar⁴³. Völlig unklar ist aber die Situation in Karagač⁴⁴. Nur auf Grund der einzelnen Gräber können wir feststellen, dass die Männertracht im Grunde der zweiten aus Romaja entspricht (Abb. 2), dass die typische reiche Frauenausstattung vertreten ist^{45–46}, und dass es sich auch um zwei Kindergräber handelte (Abb. 2). Ein wesentlicher Unterschied zwischen Karagač und Romaja zeigt sich jedoch in der Keramik.

Ganz anders ist der Hügel aus Burrel, der eine »gewöhnliche« Familien- bzw. Sippengesellschaft widerspiegelt⁴⁷. (Abb. 6). Auf Grund der Beigaben können diese Gräber gleichfalls in drei grössere Gruppe geteilt werden (Abb. 4). Die erste Gruppe bilden Waffengräber, die aber nicht nur eine Trachtart darstellen. Gräber mit reicherer Kriegerausstattung, die die erste Grabgruppe des »grossen Kriegerhügels« von Romaja kennzeichnen, sind in Burrel nicht vorhanden. Die Gräber mit »vollkommener« Ausstattung (zwei Lanzen und ein Beil⁴⁹ / Schwert⁵⁰) könnten wir mit den führenden Krigern (patres familias?) dieser engeren Familien- bzw. Sippengemeinschaft identifizieren. Die übrigen Männer mit zwei bzw. eine Lanze oder einem Messer könnten wir mit der zweiten Gruppe der Krieger von Romaja gleichsetzen (cfr. Abb. 3, 1).

Ausgeprägt ist die zweite Gruppe, deren kennzeichnende Elemente Fibeln und Gürtel mit reichen Anhängern darstellen (Abb. 3)⁵¹. Die Armringe sind nur in zwei Gräbern vorhanden. Oft kommen Bernstein- und Glasperlen vor. Die gleiche Tracht hatte auch die Frau aus Grab 1 von Karagač (cfr. Abb. 2, 3). Wir können daraus schliessen, dass Fibeln, deren Anzahl von dem Vermögen der Verstorbenen abhing, und Gürtel jene entscheidende Elemente sind, die eine vollständige Frauentracht im Arbeitsgebiet charakterisieren⁵².

Die dritte Gruppe wird von beigabenärmeren Gräbern gebildet. Sie enthalten einzelne Fibeln, einzelne Gürtelteile — Glieder oder Knöpfe, und einzelne Perlen. Im wesentlichen besitzen die Gräber dieser Gruppe denselben Charakter wie die dritte Gruppe von Romaja, die wir den Kindern zuzuweisen versuchten.

Bei der Grabkeramik sind zwei Funktionstypen festzustellen: Zweihenkelgefäß und Einhenkelkrug (Abb. 3). Die Gefässe stellen eine regelmässige Beigabe der Gräber der ersten und dritten Gräbergruppe dar. Demnach folgte das Beilegen der Gefässe in die Gräber von Burrel und Romaja denselben Regeln, sowohl in Bezug auf den Gefässtyp als auch die Grabart.

Auf Grund der bisherigen Analyse kann festgestellt werden, dass die Bewohner von Burrel und der Orte von Kosovo, die gleiche Tracht besaßen und ähnliche Bestattungssitten vorherrschten. Unterschiede zwischen den einzelnen Hügeln bestehen dagegen hinsichtlich der inneren Struktur, d.h. der sozialen Schicht /Gemeinschaft, die im Hügel bestattet hat. Neben den Familien- bzw. Sippenhöfen gab es auch Hügel andersartiger Gemeinschaften, wie z. B. religiöse, Krieger- und weitere⁵⁴, die auch verschiedene Gesellschaftsformen, -schichten widerspiegeln.

Als Familien- bzw. Sippenhöfe können auch die zwei Hügel aus Kuç i Zi im Gebiet des Beckens von Korce bezeichnet werden⁵⁵. Im I. Hügel teilen sich die Gräber in drei grössere Gruppen (Abb. 4, 6), innerhalb derer sich noch einige weitere sie differenzierende Besonderheiten zeigen. Innerhalb der ersten Gruppe, deren Träger auf Grund der Waffen als Krieger ausgewiesen sind, können drei Arten der Ausstattung unterscheiden werden. Gemeinsamer Nenner ist dabei die Lanze, die nur im Grab 9, einem der jüngsten im Hügel, paarweise vorkommt⁵⁷. Das Schwert aber ist neben der Lanze und dem Messer⁵⁸ für die Gräber der führenden Kriegerschicht charakteristisch und kann ähnlich wie in Romaja auch für ein Statussymbol gehalten werden (Abb. 4)⁵⁹. Eine häufige Trachtbeigabe im engeren Sinne stellen die Nadeln dar. Eine ärmere Ausstattung stellen die Gräber mit einer Lanze und Nadel, eventuell auch einem Messer dar. Verhältnismässig zahlreich aber sind auch die Gräber, die nur je eine Lanze enthalten.

Die zweite Gräbergruppe ist waffenlos, insofern die gewöhnlichen Messer nicht zu den Waffen gezählt werden. Sie wird die Nadel gekennzeichnet.

Die letzte Gruppe wird durch Schmuckgegenstände gekennzeichnet, wobei den Armringe besonders Bedeutung zukommt. Sie wurden in der Regel paarweise getragen, je eine auf jedem Arm⁶⁰. Zur Tracht gehörten auch je eine Fibel und ein Gürtel⁶¹, was an die Gürteltracht in Burrel erinnert (cfr. Abb. 3, 4). Die übrigen Gräber dieser Gruppe enthielten fast ausschliesslich Armringe, wodurch sie zwar weiblich bestimmt werden können, jedoch bleibt die Frage des Standes und des Alters offen. Bei den Gräbern 62, 63 und 59 könnten wir auf Grund der Grösse der Armringe voraussetzen, dass es sich um Kindergräber handelt.

Obwohl im Hügel II aus Kuç i Zi eine starke griechische Beeinflussung wahrzunehmen ist, vor allem hinsichtlich der Übernahme neuer Keramikformen und auch von Schmuckgegenstände, bleiben die Hauptcharakteristika der Tracht die gleichen wie in der älteren Periode des Zeitraumes von Hügel I. Für die Männertracht sind ein Lanzenpaar und eine Nadel charakteristisch, bei der Frauentracht hingegen bleibt der Ringschmuck massgebend (Abb. 5).

Die Tracht im Gebiet des Beckens von Korce unterscheidet sich in einzelnen Elementen von der nordalbanischen und der von Kosovo. In der Kriegertracht gibt es Unterschiede hinsichtlich der Lanzenzahl, was nur teilweise zeitlich bedingt ist, sowie hinsichtlich des Fehlens der Beile, was mit dem Status zusammenhängen mag, und der Nadeltracht. Die Frauentracht dagegen weist wesentliche Unterschiede in der Tragweise der Armringe auf, während Fibeln und Gürtel gemeinsame Bestandteile der kompletten Tracht einer bestimmten Frauenschicht in beiden Gebieten sind. Diese Trachtunterschiede spiegeln sich auch in der materiellen Kultur beider Gebiete wieder. Kuç i Zi knüpft formal an den mazedonisch-Trebeništer Kulturkreis an⁶⁴. Nordalbanische Fundorte und jene von Kosovo bilden hingegen einen Bestandteil der Kulturgruppe Glasinac — Mati⁶⁵.

In unserem Arbeitsgebiet ist demnach die Tracht nicht völlig einheitlich, sondern für einzelne Gebiete spezifisch, so dass sie auch als Bezeichnungs- und Unterscheidungsfaktor für einzelne Stämme dienen kann⁶⁶. Gleichzeitig drückt sie aber auch den Sozialstatus des Einzelnen bzw. einzelner Gruppen aus und spiegelt auf diese Weise die gesamte Gesellschaftsstruktur wieder.

Es ist jedenfalls interessant, dass für die Männertracht in unserem Arbeitsgebiet die wichtigste Attribut die Waffe darstellt, wodurch die Rolle des Mannes als »gesellschaftlich«, d. h. der Gesellschaft angehörend, symbolisiert wird, ist doch der Charakter der kriegerisch -militärischen Aktivitäten »offensiv-defensiv« in Bezug auf die Interesse der Gemeinschaft bzw. des Herrschenden. Am konsequentesten könnten das einzelne Kriegerhügel beweisen, unter welchen gerade der »grosse Kriegerhügel« aus Romaja der typischste ist. Die Schichtung der Männergesellschaft dieses Gebietes ist einerseits auf Grund verschiedener Trachten und andererseits bezüglich der Lage im Rahmen der Nekropole (Kriegerhügel: Familien- bzw. Sippenhügel) ersichtlich.

Im Unterschied zur Männertracht scheint die Frauentracht durch Beigaben charakteristisch zu sein, die im wesentlichen mehr in den persönlichen Bereich gehören (Schmuck), bisweilen vielleicht auch auf haushälterische Tätigkeiten hinweisen (Spinnwirtel — Spinnen, Messer) oder sogar religiöse (Beigaben apotropäischen Charakters) Bedeutung haben. Interessanterweise knüpfen die Kindergräber hinsichtlich der Attribute eher an die Frauen- und nur selten an die Männertracht an.

Eine solche »Symbolisierung« der Männer- und Frauentracht reflektiert vielleicht eine grundlegende geschlechtsspezifische Gesellschaftsstruktur nach der der Frau vor allem die Familien-, Haushalts- und eventuell religiöse Sphäre überlassen blieb, die Tätigkeit der Männer aber vielmehr in den politischen Bereich gehörten. Wenn diese Feststellung nicht eine zu einfache Verallgemeinerung ist, dann wäre die Ausnahme, die diese Regel bestätigen würde, die illyrische Königin Teuta⁷⁰.

LITERATURA

- Z. Andrea 1976/a — *La civilisation tumulaire du Bassin de Korçe et sa place dans les Balkans du Sud-Est*. Iliria 4, 133 ss.
 1976/b — *Les tumuli de Kuç i Zi*. Iliria 6, 165 ss.
 1977—78 — *Les tumuli de Kuç i Zi*. Iliria 7—8, 127 ss.
- E. Badian 1952 — *Notes on Roman Policy in Illyria*. Studies in Greek and Roman History (1968)² 1 ss.
- Đ. Basler 1969 — *Nekropola na Velim Ledinama u Gostilju (Donja Zeta)*. Glasnik Zemaljskog muzeja, n. s. 24, 5 ss.
- A. Benac, B. Čović 1957 — *Glasinac II*.
- V. Bianco Peroni 1970 — *Die Schwerter in Italien*. PBF IV/1.
- D. Božić 1981 — *Relativna kronologija mlajše železne dobe v jugoslovanskem Podonavju*. Arheološki vestnik 32, 315 ss.
- N. Ceka 1975 — *Un tumulus à Dukat*. Iliria 3, 139 ss.
- B. Čović 1963 — *Pogrebni običaji praistorijskog stanovništva glasinačkog područja*. Glasnik Zemaljskog muzeja, n. s. 18, 41 ss.
 1979 — *Kneževski grobovi glasinačkog područja*. Sahrnjanje kod Ilira (Zlatibor 1976), 143 ss.
- M. Đuknić, B. Jovanović 1965 — *Illyrian Princely Necropolis at Atenica*. Arch. Jug. 6, 1 ss.
- N. Đurić 1964 — *Ilirski tumuli kod Suve Reke*. Glasnik Muzeja Kosova i Metohije 9, 537 ss.
 1979 — *Redeterminacija nekropole u Dubočaku kod Suve Reke*. Sahrnjanje kod Ilira (Zlatibor 1976), 107 ss.
- N. Đurić, J. Glišić, J. Todorović 1975 — *Praistorijska Romaja*. Diss. et mon. 17.
- M. S. Filipović 1961 — *Žene kao narodni glavari kod nekih balkanskih naroda*. Godišnjak 2 Sarajevo, 139 ss.

- M. Fluss *Teuta*. RE V A, 1140 ss.
- S. Foltiny 1961 — *Athens and the East Hallstatt Region: Cultural Interrelations at the Dawn of the Iron Age*. Am. Journal Arch. 65, 283 ss.
- J. Graue 1974 — *Die Gräberfelder von Ornavasso*. Hamburger Beitr. Arch. Beih 1.
- A. Häusler 1968 — *Kritische Bemerkungen zum Versuch soziologischer Deutungen ur- und frühgeschichtlicher Gräberfelder — erläutert am Beispiel des Gräberfeldes von Hallstatt*. Ethnogr. Archäol. Zeitschr. 9, 1 ss.
- R. Katičić 1964 — *Illyrii proprie dicti*. Živa antika 13—14, 87 ss.
1966 — *Nochmals Illyrii proprie dicti*. Živa antika 16, 241 ss.
1977 — *Enheleji*. Godišnjak 15, Sarajevo, 5 ss.
- K. Kilian 1975/a — *Trachtzubehör der Eisenzeit zwischen Ägais und Adria*. Präh. Zeitschr. 50, 9 ss.
1975/b — *Fibeln in Thessalien von der mykenischen bis zur archaischen Zeit*. PBF XIV/2.
1976 — *Zur Eisenzeit in Albanien*. Iliria 4, 191 ss.
1977 — *Germania* 55, 249 s.
- M. Korkuti 1981 — *Le tumulus de Patos*. Iliria 11/1, 7 ss.
- G. Kossack 1970 — *Gräberfelder der Hallstattzeit an Main und Fränkischer Saale*. Materialhefte zur Bay. Vorg. 24.
- D. Kurti 1976 — *Nouveaux éléments sur la civilisation illyrienne des tumuli de Mati*. Iliria 4, 237 ss.
1977—78 — *Le tumulus de Burrel*. Iliria 7—8, 157 ss.
- V. Lahtov 1959 — *Arheološko iskopivanje na »Trebeniško Kale« kaj seloto Trebenište-Ohridsko 1953—1954 godina*, Lihnid 2—3, 11 ss.
1975/a — *Problem trebeniške kulture*.
1965/b — *Ilirskiot borečki grob od seloto Rečica- Ohridsko i problemot na grčko-ilirskiot šlem*. Situla 8, 47 ss.
- V. Lahtov, J. Kastelic 1957 — *Novi istraživanja na nekropolata »Trebenište« — 1953—54*. Lihnid 1,5 ss.
- Z. Marić 1959 — *Grobovi ilirskih ratnika iz Kačnja*. Glasnik Zemaljskog muzeja, n. s. 14, 87 ss.
1962 — *Vir kod Posušja*. Glasnik Zemaljskog muzeja NS 17, 63 ss.
1977 — *Reviziono iskopavanje ilirske grobnice u Kačnju kod Bileće*. Glasnik Zemaljskog muzeja, n. s. 30—31, 101 ss.
- I. Mikulčić 1966 — *Pelagonija u svetlosti arheoloških nalaza*. Diss. et mon. 3.
- E. J. Pader 1982 — *Symbolism, Social Relations and the Interpretation of Mortuary Remains*. BAR Int. ser. 130.
- F. Papazoglu 1969 — *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Djela XXX (Sarajevo).
- M. Parović-Pešikan 1982 — *Grčka mahajra i problem krivih mačeva*. Godišnjak 20, Sarajevo 25 ss.
- L. Pauli 1975 — *Keltischer Volksglaube*. Münchner Beitr. zur Vor-und Frühgesch. 28.
- L. Popović 1956 — *Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa*.
1975 — *Arhajska grčka kultura na srednjem Balkanu*.
- F. Prendi 1975 — *Un aperçu sur la civilisation de la première période du fer en Albanie*. Iliria 3, 109 ss.
- E. Shukriu-Hoti 1979 — *Sličnosti sahranjivanja kod Ilira u Metohiji i severoistočnoj Albaniji*. Sahrnjivanje kod Ilira (Zlatibor 1976), 115 ss.
- D. Srejšović 1973 — *Karagač and the Problem of the Ethnogenesis of the Dardanians*. Balcanica 4, 39 ss.
- P. F. Stary 1979 — *Feuerböcke und Bratspiesse aus eisenzeitlichen Gräbern der Apenninhalbinsel*. Kleine Schriften aus dem Vorgesch. Seminar Marburg 5, 40 ss.
1981 — *Zur eisenzeitlichen Bewaffnung und Kampfesweise in Mittelitalien*. Marburger Studien zur Vor- und Frühgesch. 3.

- N. Tasić 1979 — *Sahranjivanje na nekropoli Boka u Prčevu kod Kline (Kosovo). Sahranjivanje kod Ilira (Zlatibor 1976)*, 89 ss.
- B. Teržan 1980 — *Posodje v grobovih halštatskih bojevnikov na Dolenjskem. Situla 20—21*, 343 ss.
1983/s — *Poskus rekonstrukcije halštatske družbene strukture v dolenjskem kulturnem krogu. Arheološki veštnik 3* s.
- J. Todorović 1979 — *Neke specifičnosti grobnih i žrtvenih konstrukcija na romajskoj nekropoli. Sahranjivanje kod Ilira (Zlatibor 1976)*, 101 ss.
- R. Vasić 1971 — *The Openwork Belts and the Early Iron Age Chronology in the Northern Balkans. Arch. Jug. 12*, 1 ss.
1974 — *Arch. Jug. 15*, 54 ss.
1977 — *The Chronology of the Early Iron Age in Serbia. BAR Suppl. ser. 31*.
1981 — *O početku gvozdenog doba u Srbiji. Starinar, n. s. 32*, 1 ss.
1982/a — *Prilog proučavanju grčkog oružja u Jugoslaviji. Godišnjak 20, Sarajevo*, 5 ss.
1982/b — *Ein Beitrag zu den Doppelnadeln im Balkanraum. Präh. Zeitschr. 57*, 220 ss.
- P. Vlahović 1972 — *Običaji, verovanja i praznoverice naroda Jugoslavije.*
- J. Werner 1954 — *Die Bronzekanne von Kelheim. Spätes Keltentum zwischen Rom und Germanien (1979)*, 68 ss.
- O. Žižić 1979 — *Grobovi ilirskih ratnika — Kličevo kod Nikšića. Sahranjivanje kod Ilira (Zlatibor 1976)*, 205 ss.
- M. Zotović 1972 — *Nekropola u Kremnama i potreba daljeg istraživanja teritorije Autarijata. Zbornik radova Narodnog muzeja Čačak, 3*, 1 ss.
1974 — *The necropolis in Pilatovići near Požega and some characteristics in the way of burying the dead. Arch. Jug. 15*, 27 ss.

